

ETİMESGUT
MUNICIPAL PRESIDENCY

INTERNATIONAL
TURKISH
CULTURE
AND ART
SYMPOSIUM

29-30 OCTOBER 2020

ETİMESGUT / ANKARA

PROCEEDINGS
BOOK

3

Etimesgut Belediye Başkanlığı
Kültür Yayınları

Yayın No : 5
Cilt No : 3
ISBN No : 978-9944-0677-4-4 (Tk)
978-9944-0677-8-2 (3.Cilt)

Genel Yayın Yönetmeni &
Sempozyum Proje Yöneticisi:
Mustafa MURAT

Editörler:

Prof. Dr. Nurettin GÜZ - *Başkan*
Prof. Dr. Bünyamin AYHAN - *Bşk. Yrd.*

Grafik Tasarım : Bünyamin Gündoğdu

Yayınevi : **SUER** suerarastirma.com
0(312) 284 56 50 / 0532 623 97 37

Basım Tarihi : 30.12.2020
Basım Yeri : Ankara Ofset

Yeri : Online
Web Adresi : www.etimesgut.org/sempozyum
E-Posta : etimesgutsempozyum@gmail.com

Bu Kitabın tüm hakları Etimesgut Belediye'ne aittir.
Hiç bir şekilde çoğaltılıp kopyalanamaz.
Tebliğlerdeki tüm yorum ve görüşler tebliğ sahiplerinin sorumluluğu altındadır.

1 Şubat 2020 tarihinde başlattığımız Türk Kültür ve Sanatı Sempozyumu'nun açılış töreni ve bildiri sunumları 29-30 Ekim 2020 tarihleri arasında düzenlenmiştir.

Sempozyumda 36 yurt dışından ve 64 yurt içinden 100 üniversite katılmış, 286 bilim insanı tarafından 190 bildiri sunulmuştur.

*5 ciltten oluşan bu eser, BİLİM DÜNYASINA ARMAĞAN OLSUN.
29.12.2020*

Enver DEMİREL

Etimesgut Belediye Başkanı

SEMPOZYUM ÖZET BİLGİLERİ

SEMPOZYUMUN:

DÜZENLEYEN KURUM : ETİMESGUT BELEDİYE BAŞKANLIĞI

TARİHİ : 29-30 EKİM 2020

YERİ : KORKUT ATA KONGRE
VE KÜLTÜR MERKEZİ

KONU BAŞLIK SAYISI : 15

KATILAN ÜLKE SAYISI : 13

YURT İÇİ ÜNİVERSİTE SAYISI : 64

YURT DIŞI ÜNİVERSİTE SAYISI : 36

ONUR KURULU REKTÖR SAYISI : 15

DÜZENLEME KURULU SAYISI : 18

BİLİM KURULU SAYISI : 80

KABUL EDİLEN BİLDİRİ SAYISI : 186

KATILAN AKADEMİSYEN SAYISI : 286

KENTLEŞME VE MİMARİ

AHANTAYEVA Amina, “Göçebe Medeniyetin Mirası Olarak Kazak Çadır Evlerinin Tarihi ve Yapısı”	513
<i>The History and Structure of Kazakh Tent Houses as a Heritage of The Migrant Civilization</i>	
BERKLİ Yunus, Nülüfer Kınca, “Kilitbahir’deki Osmanlı Dönemi Camilerinin Restorasyon Öncesi ve Restorasyon Sonrası Özelliklerinin İncelenmesi”	515
<i>The Analysis of the Ottoman Mosque’s Features Before and After Restoration in Kilitbahir</i>	
DERİN Sevil, “İstanbul’da Camiye Dönüştürülen Bizans Yapıları ve Bunların Osmanlı Dönemi Onarımları Hakkında Bir Ön Rapor”	537
<i>Byzantine Buildings Converted into a Mosque in İstanbul: A Preliminary Report Regarding Their Ottoman Period Repairs</i>	
CİLT 3	
HERGÜL Çağlayan, “Fergana Vadisi’nin Tacikistan Sahasındaki XV-XVIII. Yüzyıl Mimari Eserleri”	66
<i>Architectural Monuments of 15th-18th Centuries in Tajikistan Part of Fergana Valley</i>	
İŞİK Metin, Erdal Bilici, “Konar-Göçer Türk Geleneğinde Çadır”	121
<i>Tent in the Nomadic Turkish Tradition</i>	
KORKMAZ Ali, “Unesco Dünya Miras Listesinde Yer Alan Anadolu’nun Elhamrası Divriği Ulu Cami ve Şifahanesi”	140
<i>Anatolian’s Elhamra, Divriği Mosque and Şifahanesi, Included in Unesco World Heritage List</i>	
KUTLU Mehmet, “Selçuklu Çağında Anadolu Tıp Kurumlarının Mimari Plan Gelişimi”	167
<i>The Arcitectural Plan Development of Anatolian Medical Institutions During Seljuk Era</i>	
ORALBAY Erden, “ Eleke Sazy Anıtları”	202
<i>The Monuments of Eleke Sazy</i>	

SELÇUKLU ÇAĞINDA ANADOLU TIP KURUMLARININ MİMARİ PLAN GELİŞİMİ

Mehmet KUTLU

*Dr. Öğretim Üyesi, Pamukkale Üni., Fen Edebiyat Fak., Sanat Tarihi Böl., Denizli
mehmetkutlu@pau.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-3075-3965*

Özet

1071 Malazgirt Zaferi sonrasında Türk- İslam mimari geleneği, Anadolu'da etkilerini göstermiş ve yeni yapı türleri ortaya çıkmıştır. Bu yapı türlerinden biri de maristan, bimaristan ve darüşşifa gibi çeşitli şekilde adlandırılan tıp kurumları olmuştur. Selçuklu Çağında Anadolu'da inşa edilen tıp kurumlarında hem teorik hem de uygulamalı eğitim verilmektedir. Mimari özellikleri itibariyle darüşşifaların ortaya çıkışları ve gelişmelerinde dönemin eğitim kurumları olan medreselerin büyük etkileri veya benzerlikleri söz konusudur. Ancak zamanla darüşşifalar da gerek özel işlevleri gerekse kurumsallaşmaları sonucunda bir yapı türü olarak gelişim göstermişlerdir. İlk örnekleri bir külliye veya kompleks içinde yer alan tıp kurumlarının mimari anlamda zamanla bağımsız bir yapı ünitesi haline dönüşme yoluna girdiği görülmektedir. Mimari özellikleri günümüze ulaşamayan ancak Anadolu'da bilinen ilk tıp kurumu olan Mardin Eminüddin Maristanı bir külliye içinde konumlandırılmıştır. Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası ise bir medreseyle bitişik olarak inşa edilmiştir. Böylece “çifte medrese” uygulaması ortaya çıkmış ve Sivas Keykavus Darüsihhası'nda ise iç avlulu ana yapıya bir koridorla bağlanan ek ünite uygulamasına dönüşmüştür. Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası'nın bitişik “çifte medrese” uygulaması Divriği'de ise bir ibadet yapısı olan Ulu Cami ile bir tıp kurumu olan Darüşşifanın bitişik inşası şekline dönüşmüştür. Tokat Gök Medrese'de ise eski bir medresenin bazı ünitelerinin yeni yapıya entegrasyonu oldukça ilginç bir tecrübe yaşanmıştır. Dönemin son yapısı olan Amasya Darüşşifasının ise tamamen bağımsız bir yapıya dönüştüğü görülmektedir. Kayseri Gevher Nesibe, Divriği ve Amasya Darüşşifalarındaki ortak mimari özelliklere bakıldığında Anadolu'ya özgü ortak bir “darüşşifa” plan tipi kavramına ulaşıldığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Selçuklu Çağı, Anadolu Tıp kurumları, Darüşşifa, mimari plan gelişimi

**THE ARCHITECTURAL PLAN DEVELOPMENT OF
ANATOLIAN MEDICAL INSTITUTIONS
DURING SELJUK ERA**

Abstract

After the victory at Manzikert in 1071, the Turkish - Islamic architectural tradition has shown its impact in Anatolia and new building types have emerged. The Medical institutions as one of these building types were named with various terms such as maristan, bimaristan and dār al-shifā. They had provided both theoretical and practical education. The emergence and development of dār al-shifā in terms of its architectural features is related to madrasas, the educational institutions of the era which have many similarities and largely affected it. However, over time they have developed as a distinguished type of building with both their specific functions and institutionalization. The first examples of the medical institutions were located in architectural complexes or as part of multifunctional structures. Then they have turned into an independent building unit in time in terms of architecture. The Maristan of Eminüddin at Mardin, which is the first known medical institution at Anatolia but not survived until today, is located in an architectural complex as the Dār al-shifā of Gevher Nesibe at Kayseri that was built adjacent to a madrasa. Thus, the concept of "double madrasah" has emerged but it was applied at Keykavus Darüssihha at Sivas with an additional unit of spaces and a corridor to the main madrasa. The concept of "double madrasah" has evolved into the adjacent building of the Great Mosque and Dār al-shifā at Divriği. Also there is a very interesting experience in Gök Madrasa at Tokat with the integration of some units of an old madrasa into the new building. However, Dār al-shifā of Amasya, as the last building of the era, reached into a completely independent structure. Considering the common architectural features of the dār al-shifās at Kayseri, Divriği and Amasya, it can be concluded that the common architectural concept or design of a "hospital" plan have emerged during Seljuk period.

Keywords: Seljuk Era, Anatolian Medical institutions, Dār al-shifā, architectural plan development

Giriş

Büyük Selçuklu Devleti ile Bizans İmparatorluğu arasında 1071 tarihinde yaşanan Malazgirt Savaşı, sonuçlarıyla Anadolu'nun kaderini tamamen değiştirmiş ve öncesiyle kıyaslanamayacak şekilde büyük bir değişim, dönüşüm ve oluşum sürecini başlatmıştır. Bu süreç, Asya'nın derinliklerinden büyük nüfus kitlelerinin Anadolu'ya göçüyle birlikte yeni kültürel, mimari ve teknik unsurların da yeni coğrafyaya taşınmasını içermektedir. “Eski” veya yerel unsurlar ile “yeni” veya Türk-İslam kültürüne ait unsurların etkileşimiyle yeni bir kültürel ve sanatsal ortam oluşmuş ve bu farklılık ve renklilik ortamının meyvesi ise yeni mimari yapı türleri ve süsleme unsurlarının Anadolu'da görülmesi şeklinde olmuştur. Bu dönemde Anadolu'da kervansaray, medrese, darüşşifa, cami, türbe, zaviye veya hangâh, gibi yeni mimari yapı türleri görülmeye başlar. Bu döneme ait tıp kurumları maristan, bimaristan, bimarhane, darüşşifa, darülafiye, darüssihha ve me'menülistirahe gibi farklı şekillerde adlandırılmıştır.³¹

Anadolu'daki ilk Türk tıp kurumlarının, dönemin medrese plan şemasından kaynaklanan bir mimari plan özelliğine sahip olmaları ve eğitim kurumları arasında değerlendirilmeleri nedeniyle sanat tarihi ve mimarlık tarihi çalışmalarında genellikle medreselerle birlikte ele alınıp incelenmiştir.

Diğer taraftan her bir Anadolu tıp kurumunu tek başına ele alan bazı çalışmalar³² bulunmasının yanı sıra ayrı bir yapı türü olarak ele alıp inceleyen çalışmalar da vardır.³³ Ancak Anadolu tıp kurumlarının mimari plan özellikleri ve gelişimine dair birtakım değerlendirme ve çıkarımlara ulaşılmış olmasına rağmen konu hala tam anlamıyla aydınlığa kavuşturulamamıştır. Bu durumda birçok yapının günümüze ulaşamaması ve günümüze ulaşan yapıların ise zaman içinde geçirdikleri onarımlarla özgün niteliklerini büyük ölçüde yitirmiş olmaları ana etkindir.

³¹ Cantay, 1992, 1-5. Kutlu, 2017a, 22-24.

³² Çetintaş, 1953; Bilget, 1990, Kuban, 1999; Kılıç, 2007; Özdemir, 2012;

³³ Bakımız: Ünver, 1940; Cantay, 1992; Kılıç, 2015; Kutlu, 2017a.

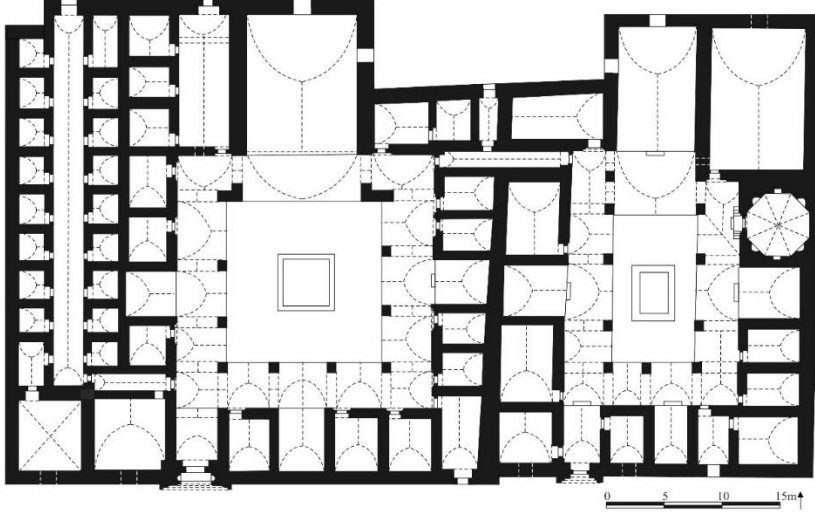

Fotoğraf 1: Kayseri Gıyasiye Medresesi ve Gevher Nesibe Darüşşifası (V.G.M. Arşivinden)

Bu çalışma, 12-14. Yüzyıllar arasında Anadolu’da inşa edilen tıp kurumlarının mimari plan özelliklerini incelemeyi ve mimari plan gelişimi hakkında çıkarımlarda bulunmayı amaçlamaktadır. Konu kapsamına giren tıp kurumlarından mimari bütünlüğünü koruyabilenler sırasıyla yapılış tarihleri göz önünde bulundurularak ele alınmıştır. Tarihi kayıtlarda adları geçmiş olmasına rağmen günümüze ulaşamayan yapılar ise mimari özellikleri bağlamında veriler sunmadığı için çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır. Ayrıca yapıların adlandırılmasında inşa kitabelerindeki ifade ve tanımlama esas alınmıştır; darüşşifa adı bir genelleme olarak bütün yapıların adlandırılmasında kullanılmamıştır.

Çalışma kapsamında mimari özellikleri incelenen yapılar şunlardır: Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası, Sivas İzzeddin Keykavus Darüssıhhası, Divriği Darüşşifası, Tokat Gökmedrese Darüşşifası ve Amasya Darüşşifası’dır. Çalışma kapsamına giren ancak günümüze ulaşmamış ya da yeterli mimari unsur ve izleri olmadığı için mimari plan gelişimi açısından bilgi sunamayan ve bu nedenle kapsam dışına alınan yapılar ise şunlardır: Mardin Eminüddin Maristanı, Çankırı Cemaleddin Ferruh Darülafiyesi, Kastamonu Pervaneoğlu Ali Maristanı, Aksaray Darüşşifası, Konya Maristan-ı Atik, Konya Alaeddin Darüşşifası ve Sivas Rahatoğlu Darürrahası’dır.

Selçuklu Dönemi Anadolu Tıp Kurumları

Plan 1: Kayseri Çifte Medrese Rölöve Planı (Cantay'dan işlenerek , Kutlu, 2017a, 52)

Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası, Selçuklu Çağından günümüze ulaşabilen Anadolu'daki en eski tarihli tıp kurumu yapısıdır ve inşası 1205-1206 yıllarında gerçekleştirilmiştir.³⁴ Şifaiye olarak adlandırılan yapı, Gıyasiye Medresesi ile birbirine bitişik inşa edilmiştir.³⁵ Bu iki medrese halk arasında “Çifte Medrese” veya “İkiz Medreseler” olarak anılmaktadır.³⁶ Ancak Gevher Nesibe Darüşşifası'nın bu iki medreseden hangisi olduğu konusunda yayınlarda fikir ayrılığı vardır.³⁷

Genel kabul, darüşşifanın Çifte Medrese'nin batı kanadında medresenin ise doğu kanatta olduğunu şeklindedir.³⁸ Ancak bu genel kabul, güçlü delilleri olmaksızın detaylara kapsamlı bakılıp yeterli inceleme ve tartışma yapılmaksızın oluşmuştur.³⁹ Bununla birlikte

³⁴ Kutlu, 2017b, 363-377.

³⁵ Akok, 1968: 135-136.

³⁶ Ünver, 1940, 52-53, Köker, 1996, 39.

³⁷ Kutlu, 2017b, 363-377.

³⁸ Ünver, 1940, 53; Kuran, 1969, C.1, 65-67; İnan, 1972, 6; Sözen, 1970, C.1, 80-89; Cantay, 1992, 41; Köker, 1996, 39; Çakmakçoğlu Kuru, 1997, 95-98; Tunçer, 1997, 105-106; Kılıç, 2007, 26; Kuban, 2007, 188-189; Peker, 2014, 116.

³⁹ Kutlu 2017b, 363-377.

yapıda ilk arkeolojik kazıyı yapan arkeolog Mahmut Akok'a göre ise darüşşifa doğu kanatta yer almaktadır.⁴⁰ Ayrıca doğu kanattaki kısmın *medrese*, batı kısmının *darüşşifa* ve birçok yayında "hasta odaları" olarak adlandırılan koridorlu bölümün ise *timarhane* olduğu da belirtilmektedir.⁴¹ M. Akok'un doğu kanattaki medresesi darüşşifa ve batı kanattaki bölümü ise medrese olarak tanımlayan görüşünün doğruluğu birçok delil ve gerekçe ile ortaya konulmuştur.⁴²

Yapı kompleksinin batı kanadındaki medresenin özgün taçkapısı büyük ölçüde günümüze ulaşmıştır ve taçkapı üzerinde Gevher Nesibe Darüşşifası'na ait bir inşa kitabesinin bulunması, batı kanattaki medresenin darüşşifa olduğu genel kabulün dayanağı olarak gösterilmektedir. Ancak dikkatle incelendiğinde kitabenin söz konusu taçkapıya ait olmadığı anlaşılmaktadır.

Selçuklu dönemi taçkapılarının karakteristik özellikleri dikkate alındığında kitabenin konumu ve kitabenin taçkapı yüzeyinden dışa taşıntı yapan alınlığın orantısızlığı kitabenin özgün yerinde bulunmadığını, taçkapı süsleme programının bütünlüğünü bozduğunu ve taç kapı üzerine sonradan yerleştirildiğini açıkça ortaya koymaktadır.⁴³

Her iki medresenin eş zamanlı yapılmadığı birinin daha önce yapıldığı diğerinin sonradan ilk yapıya eklemeli olduğu bilinmektedir. İki medrese için iki banî söz konusudur. Gıyasiye adından da anlaşılacağı üzere Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından yaptırılmıştır. Şifaiye ise hem inşa kitabesi hem de halk arasındaki rivayetlerden anlaşıldığına göre Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in kız kardeşi Gevher Nesibe'ye aittir.

Selçuklu döneminde baniler inşa ettirdikleri yapının uygun bir yerinde kendi türbelerini inşa ettirmişlerdir. Gevher Nesibe'nin türbesi

⁴⁰ Akok, 1968: 135-136.

⁴¹ Büyükmihçî ve Kozlu, 2008, 91-96.

⁴² Kutlu 2017b, 363-377.

⁴³ Kutlu, 2017b, 366-368.

yapı kompleksinin doğu kanadındaki medresede konumlandırılmıştır.⁴⁴ Hem türbenin konumu hem de doğu kanattaki medresenin batı kanattaki medreseye göre mütevazı özelliklere sahip olması dikkat çekmektedir. Batıdaki medresenin plan özellikleri ve büyüklüğü bir Sultan yapısı olmasını gerekli kılmaktadır. Sultanın, kız kardeşinin eserinin gölgesinde kalacak bir banilik faaliyeti yapması düşünülemez.⁴⁵

Her iki medresenin taçkapıları da güney cephede konumlandırılmıştır ve cepheden öne taşkındır. Ayrıca her iki taçkapı da büyük eyvanlar ile aynı aks üzerinde değildir ve taçkapıdan avlu revaklarının batı kanadına birer uzun giriş eyvanından geçilerek ulaşılmaktadır. Ayrıca her iki medresenin de ön cephesi aynı hizada değildir. Özellikle batı kanattaki medresenin ön cephesi doğudaki medresenin ön cephesinden daha öne çıkmıştır.⁴⁶ Bununla birlikte doğu cephesinde beden duvarı üzerinde yükselen sekizgen gövdeli türbe dikkat çekici özelliğe sahip iken batı cephesinde ise herhangi bir dikkat çekici özellik yoktur.

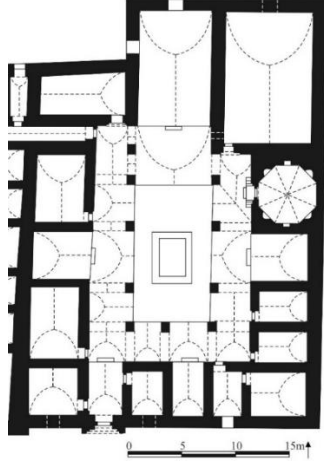
Kuzey cephelerde ise oldukça büyük bir girinti meydan getiren ilginç bir mimari şekillenme söz konusudur. Bu durumun bir zorunluluk gereği ortaya çıkması beklenir. Tahminimiz yapının bu yönden bir veya birkaç yapı tarafından sınırlanmış olması ve böylesi bir girintiyi zorunlu kılmasıdır.

Bu noktada maksim diye belirtilen küçük bir yapının varlığı, kuzey cephedeki düzensizliği tek başına izah etmeye yeterli değildir. Oldukça büyük bir yapının, konumu değiştirilmesi çok ta zor olması beklenmeyen küçük bir maksim yüzünden sınırlandırmış olması makul görünmemektedir. Ne yazık ki değerlendirmemizde bu durumu açıklayıcı bir sonuca ulaşamamıştır.

⁴⁴ Kutlu, 2017b, 370-371.

⁴⁵ Kutlu, 2017b, 371.

⁴⁶ Kutlu, 2017b, 369-370.

Plan 2: Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası Rölöve Planı
(Cantay'dan işlenerek, Kutlu, 2017a, 52)

Kanaatimizce Darüşşifa doğu kanatta yer almaktadır. Bu noktada dönemin diğer tıp kurumlarının mimari özellikleriyle en uyumlu bölümün çifte medresenin doğu kanadıdır. Öncelikle bu kısmın taçkapısı oldukça tahrip olmuş hatta bazı özellikleri itibarıyla özgün taçkapı olduğu söylenemez. Taçkapı, oldukça sadedir hatta bezeme unsurlarına dahi sahip değildir. Selçuklu dönemi taçkapılarına bakıldığında böylesi bir taç kapıya rastlanması mümkün değildir. Bu şartlarda taçkapı sonradan yapılmış olmalıdır.⁴⁷

Taçkapı, kuzey güney doğrultusunda dikdörtgen planlı bir giriş eyvanına açılmaktadır. Giriş eyvanının her iki duvarında kuzey-güney doğrultusunda beşik tonoz örtülü birer mekâna girişi sağlayan giriş açıklıkları vardır.⁴⁸ Mekânlar, hasta kabul ve ilk yardım işlevlerine yönelik olmalıdır. Giriş eyvanı avlunun batı kanadı revakına açılmaktadır. Batı kanadında bir yan eyvan ve onun kuzey ve güneyinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı birer mekân vardır. Doğu- batı doğrultusunda beşik tonoz örtülü yan eyvan ise avlu zemininden yüksektedir ve bir basamakla ulaşılmaktadır. Her iki medreseyi birleştiren duvarın düz bir doğrultuda gitmeyip biraz eğik ekseninde uzanması bu kanattaki mekânları güneyden kuzeye doğru

⁴⁷ Kutlu, 2017b, 366.

⁴⁸ Kutlu, 2017a, 31.

daraltmıştır. Bu kanadın kuzey batı köşesinde bir koridor vardır ve diğer medreseye ulaşımı sağlamaktadır.

Avlu dikdörtgen planlıdır ve ortasında dikdörtgen planlı bir havuz vardır. Avlu üç yönden revaklarla çevrilidir ve revaklar on adet ayak üzerinde yükselmektedir. Özellikle her iki medresenin ortak duvarı olan batı duvarının eğik açılı olması ve düz bir doğrultuda uzanmaması darüşşifanın yan eyvanları ve büyük eyvanın aynı aks üzerinde buluşmamasıyla sonuçlanmıştır.⁴⁹

Avlunun güney kanadında giriş eyvanı açılan bir mekân, ortada odalar kadar büyüklükte bir yan eyvan ve doğusunda kuzey güney doğrultuda dikdörtgen planlı ve beşik tonoz örtülü bir mekân bulunmaktadır. Mekândan geçilerek ulaşılan bu kanattaki diğer odaların neredeyse iki katı büyüklükte doğu batı ekseninde dikdörtgen planlı ve beşik tonoz örtülü bir köşe mekânı vardır.⁵⁰

Avlunun doğu kanadında doğu batı doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen planlı ve beşik tonoz örtülü bir yan eyvan bunun kuzeyinde türbe ve güneyinde yan yana doğu batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve beşik tonoz örtülü iki mekân bulunmaktadır. Türbeye iki taraflı bir merdivenle çıkılmaktadır. Sekizgen planlı türbenin giriş duvarı ve karşı duvarı hariç diğer duvarları ortalayan altı adet niş vardır. Kuzey ve güney duvardakiler dikdörtgen kesitli diğer dördü ise yarım daire kesitli nişlerdir. Merdivenin altından merdivenler inilerek girilen bir de cenazelik katı vardır.⁵¹

Avlunun kuzey kanadında ise kuzey güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri kemerli tonoz örtülü büyük eyvan ve doğusunda büyük eyvandan da oldukça büyük bir mekân bulunmaktadır.⁵² Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve beşik tonoz örtülü mekân oldukça karanlıktır. Kuzey duvarı üzerinde bir pencere ve batı duvarının güney ucuna yakın bir konumda çok küçük bir penceresi vardır. Hasta yatakhane olarak kullanılmış olmalıdır.

⁴⁹ Kutlu, 2017a, 31.

⁵⁰ Kutlu, 2017a, 32-33.

⁵¹ Kutlu, 2017a, 32.

⁵² Kutlu, 2017b, 372-373.

Büyük eyvanın batısında, giriş açıklığı kenarı ve üstünde bezeme unsurlarına sahip bir mekân vardır ve doğu batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve beşik tonoz örtülüdür.⁵³ Kuzey cephede her iki medrese arasında girinti meydana getiren ve doğu batı doğrultusunda eğik bir açıyla uzanmakta olan duvar nedeniyle buradaki mekân doğudan batıya doğru daralmaktadır. Başhekim odası işlevi görmüş olmalıdır.

Fotoğraf 2: Sivas I. İzzeddin Keykavus Darü'ssihhası (genel görünüş)

Sivas'taki İzzeddin Keykavus Darü'ssihhası, H./M. 1217-18 yılında inşa edilmiştir.⁵⁴ Kayseri Çifte Medrese'nin ortak bir avlu etrafında tek bir yapı şeklinde tasarlanmış hali gibi görünmektedir. Her ne kadar yapının kuzeyinde uzun bir koridora açılan mekanlar olsa bile bu mekanların kuzeydeki başka bir medreseye ait bölümler olduğuna işaret eden izler kazılarda tamamen kanıtlanamamıştır.⁵⁵ Avlu üç yönden revaklarla çevrelenmiş ve revakları on dört adet ayak taşımaktadır. Avlunun iki tarafı birbirinden ayrılmış durumdadır gerek avlunun büyüklüğü gerekse yapı kompleksinin büyüklüğü arada fiziksel bir bariyer olmamakla birlikte avlunun iki yakasını birbirinden ayrı tutmaktadır. Yine avlunun kuzey kanadındaki yan eyvan olması beklenen mekân bir giriş eyvanı halini alarak boylu boyunca büyük bir koridora açılmaktadır. Koridora açılan mekânların yapının diğer bölümlerinden daha izole kılındığı anlaşılmaktadır.⁵⁶ Tıpkı Kayseri Gevher Nesibe Darü'ssihhası'nın bitişiğindeki Gıyasiye Medresesi'nin

⁵³ Kutlu, 2017a, 33.

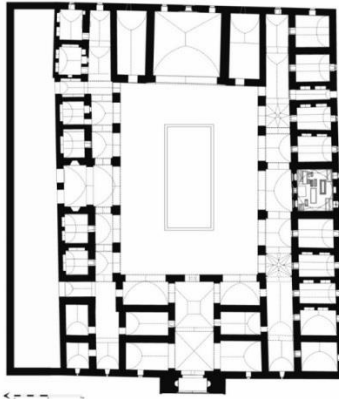
⁵⁴ Bakınız, Bilget, 1990, 5; Canatay, 1992, 48.

⁵⁵ Çetintaş, 1939; Çetintaş, 1953.

⁵⁶ Kutlu, 2017a, 101-106.

batısına inşa edilen ve “tımarhane” işlevi gören koridor ve küçük mekanlarda olduğu gibi Sivas Keykavus Darüşşifası'nın kuzeyine eklenen koridor ve mekanların benzer şekilde akıl ve ruh sağlığı bozulan hastaların tutulduğu “tımarhane” olması akla yakındır.

Mimari özellikleri şöyle özetlemek mümkündür: Selçuklu döneminin özgün karakterini büyük ölçüde korumuş bir taçkapıdan koridorvari iki birimli bir giriş eyvanına ulaşılmaktadır. İlk birim çapraz tonoz örtülü ve karşılıklı iki eyvan şeklindeki mekânlara açılır. İki mekân da kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve beşik tonoz örtülüdür. Yine Gevher Nesibe Darüşşifası'nda gördüğümüz giriş eyvanına açılan iki mekân gibi hasta kabul ve ilk yardım hizmetlerine yönelik işlevleri görmüş olmalıdır.⁵⁷ İkinci birim üzeri kare kesitli bir açıklığa sahip aynalı manastır tonozu örtülüdür. Karşılıklı iki adet mekânın giriş açıklıkları bulunmaktadır. Mekânların her ikisi de kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri kemerli tonoz örtülüdür. Bunların haricinde avlunun batı revakını teşkil eden iki adet revak kanadı vardır. Revaklar doğu-batı doğrultusunda sivri kemerli tonoz örtülüdür.⁵⁸

Plan 3: Sivas Keykavus Darüşşifası Rölöve Planı
(Vakıflar B. M. Arşivinden işlenerek Kutlu, 2017a, 123)

Avlunun güney kanadında yan eyvan olması gereken konuma türbe yerleştirilmiştir. Sivri kemerli tonoz örtülü revak batı ve doğu uçlarda doğu-batı doğrultusunda uzanan birer koridor ile

⁵⁷ Kutlu, 2017a, 101.

⁵⁸ Kutlu, 2017a, 101.

sonlanmaktadır. Güney batı köşedeki iki mekân, revakın batı ucundaki koridora açılmaktadır. Mekânlar, kuzey güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri kemerli tonoz örtülüdür. Ayrıca güney duvarları üzerinde boyutları değişken birer pencereye yer verilmiştir. İki mekânın doğusunda birbirinin benzeri olan kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı iki mekân daha vardır. İki mekânın doğu duvarları üzerinde ikişer adet nişe yer verilmiştir. Mekânların örtüsüyle değişik onarımlar sırasında oynanmış olduğu ve özgün özelliklerini yitirdikleri gözlenmektedir. Mimari plan kurgusunda gözlemlenen uyum ve simetri düşüncesinin örtüde dikkate alınmamış olması beklenemez; ayrıca şu an örtüde gözlenen düzensizlik özgün durum ile açıklanabilir değildir. Dolayısıyla iki mekânın örtüsü kuzey-güney doğrultusunda sivri kemerli tonoz olmalıdır. Mekânlardan birinin önündeki revak yıldız tonoz örtülüdür ve başhekim veya tıp medresesi ve hastanenin üst düzey yöneticilerinden birine yönelik işlev görmüş olmalıdır.⁵⁹

Türbe ve her iki yanındaki birer mekânın önündeki revak, kuzey-güney doğrultusunda sivri kemer tonozludur. Türbenin batısındaki mekân kuzey güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri kemerli tonozludur. Türbe ongen gövdeli ve piramidal külahlıdır ve güney cephe üzerinde yükselmektedir. Türbenin avluya bakan cephesi oldukça dikkat çekicidir: sırlı tuğla ve mozaik çini unsurlarla meydana getirilen genellikle geometrik ve kufi yazı karakterli kompozisyonlarla özenle bezenmiştir. Cephede bir giriş açıklığı ve her iki yanında avluya bakan birer pencereye yer verilmiştir. Türbenin giriş açıklığı içeriye eğilerek girilmesini sağlamak amacıyla pencerelerden daha alçakta konumlandırılmıştır. Türbenin içinde üzerleri çini bezemeli sandukalar bulunmaktadır. Güney duvarı üzerinde mukarnas kavsaralı taçkapı benzeri bir mihrap vardır. Türbe içeriden kubbe örtülüdür ve geçişler Türk üçgenleriyle sağlanmıştır.⁶⁰

Türbenin doğusundaki ilk mekân kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri kemerli tonoz örtülü olmalıdır. Şu anda örtüsü

⁵⁹ Kutlu, 2017a, 102-104.

⁶⁰ Kutlu, 2017a, 103.

genel düzene uyumsuz haldedir. Doğusundaki mekân da kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri kemerli tonozludur. Ancak avluya açılan revakının örtüsü yıldız tonozludur. Bu kanattaki revakı yıldız tonozlu diğer mekân ile simetrik olarak konumlandırıldığı dikkat çekmektedir.⁶¹

Avlunun güneydoğu köşesinde dar bir mekân vardır. Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri kemer örtülüdür. Mekândan sonra avlu revakı bitip koridora dönüşüp doğuya doğru devam etmektedir. Koridordan iki mekâna ulaşılmaktadır. Her iki mekân da kuzey güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri kemerli tonoz örtülüdür. Mekânlardan güneydoğu köşedeki bir mekân ve türbenin batısındaki bir mekân hariç bütün mekânların güney cepheye bakan değişken boyutlarda pencereleri bulunmaktadır.⁶²

Avlunun doğu kanadında revak yoktur. Büyük eyvan ve her iki yanında birer uzun dikdörtgen mekân vardır. Mekânlar doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri kemerli tonoz örtülüdür. Büyük eyvan ise doğu-batı doğrultusunda kare planlı ve sivri kemerli tonoz örtülüdür.

Avlunun kuzey kanadı revakı en doğuda bir koridora dönüşmüştür. Koridora iki mekân açılmaktadır. En doğudaki mekân, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri kemerli tonoz örtülüdür. Mekânın kuzey duvarı üzerinde iki adet niş vardır. Diğer mekân ise kuzey güney doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen planlı ve sivri kemerli tonoz örtülüdür. Ayrıca kuzey ve güney duvarları üzerinde ikişer adet ve batı duvarı üzerinde ise bir adet küçük nişe yer verilmiştir. Daha sonra avlunun kuzeydoğu köşesinde doğu uçtan başlayıp gelen koridoru kuzey kanat revakı sonlandırır. Avlunun tam kuzeydoğu köşesinde kuzey güney doğrultusunda uzanan dikdörtgen planlı ve sivri kemerli tonoz örtülü bir dar koridora dönüşen bir mekân bulunmaktadır. Buradan arkadaki birçok odaya ulaşımı sağlayan geniş bir koridora geçilmektedir.⁶³

⁶¹ Kutlu, 2017a, 104.

⁶² Kutlu, 2017a, 104.

⁶³ Kutlu, 2017a, 105.

Kuzey güney doğrultusundaki dar koridora dönüşen odanın batısında yan eyvan ile arasında iki mekân vardır. Bunlardan doğuda olanı kuzey güney doğrultusunda sivri kemerli tonoz örtülü ve kare planlı bir mekândır. Mekânın kuzey ve batı duvarlarında birer büyük niş, güney duvarlarında ikişer adet ve doğu duvarı üzerinde birer adet küçük niş vardır. Diğeri yine kuzey güney doğrultusunda sivri kemerli tonoz örtülü ve kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Her iki mekânda da kuzey ve batı duvarlarında birer büyük niş, güney duvarlarında ikişer adet ve doğu duvarı üzerinde birer adet küçük nişler vardır.

Kuzeydeki mekânların açıldığı uzun koridora ulaşımı sağlayan giriş eyvanı haline dönüştürülmüş olan yan eyvan sivri kemerli tonoz örtülüdür. Doğu batı duvarları ortasında birer büyük nişe yer verilmiştir. Nişlerde mozaik çini tekniğiyle yapılmış bezeme unsurları dikkat çeker. Ayrıca derzlerdeki süsleme unsurları ve sırlı tuğla ile örtüde meydana getirilen süsleme unsurları da ayrıca eyvanı farklı bir atmosfere sahip kılmıştır.⁶⁴

Yan eyvanın batısında da simetrik plan özelliği olarak iki mekân daha bulunmaktadır. Yan eyvana yakın olanı kuzey güney doğrultusunda sivri kemerli tonoz örtülü ve kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Mekânın kuzey ve güney duvarlarında iki adet niş, batı ve doğu duvarlarında birer adet niş konumlandırılmıştır. Daha batıda kuzey güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri tonoz örtülü dar bir koridor şeklini alan mekân vardır. Mekân kuzeydeki mekânların açıldığı uzun koridora açılması gerekirken batısındaki dikdörtgen planlı mekâna açılır hale dönüştürülmüştür. Mekânda daha batıdaki bir başka dikdörtgen planlı ve batı cephesine açılan bir mazgal pencereye sahip mekâna açılmaktadır. İki mekânın doğu batı doğrultusunda sivri kemerli tonoz örtülü olması gerekir.⁶⁵

En batıda kuzey kanatlarının biterek bir koridora dönüşmesi beklenirken burada koridor bölünerek doğu batı doğrultusunda dikdörtgen planlı iki mekân haline getirilmiştir. İki mekândan en batıdakine ilk mekândan geçilerek ulaşılmaktadır ve en batıdaki

⁶⁴ Kutlu, 2017a, 104-105.

⁶⁵ Kutlu, 2017a, 105.

mekânın batı duvarı üzerinde bir mazgal pencereye sahiptir. Örtüleri doğu batı doğrultusunda sivri kemerli tonoz olmalıdır.⁶⁶

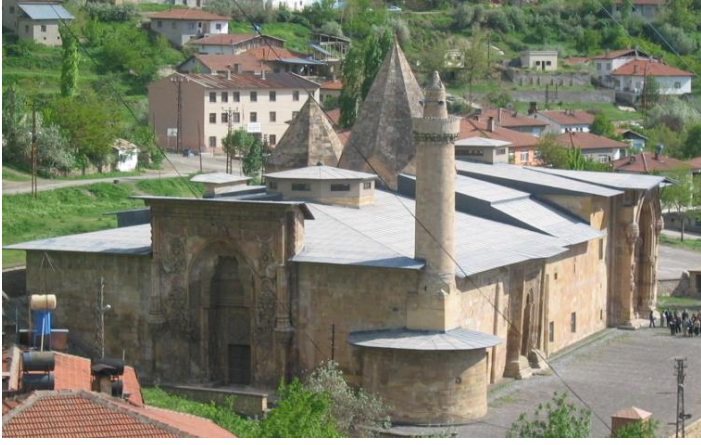
Kuzey koridor ise sadece kuzeyindeki sayısı on biri bulan ve boyutları değişken mekânlara ulaşımı sağlamaktadır. Doğudan batıya doğru mekânları incelendiğinde en uçta doğu-batı doğrultusunda uzanan dikdörtgen planlı iki mekân vardır. Kuzeydoğu köşede olanı diğerinden daha geniş boyutlara sahiptir ancak her iki mekânında batı duvarları üzerinde birer niş yer verilmiştir. Avlunun kuzeydoğu köşesinde kuzey-güney doğrultusundaki koridora benzer mekânın tam karşısında hatta onun devamı olarak değerlendirilebilecek ve küçük bir eyvan halini alan dar mekân vardır. Mekânın da batı duvarı üzerinde bir niş bulunmaktadır ve örtüsü devamı olduğu dar koridor gibi kuzey-güney doğrultusunda sivri kemerli tonoz olmalıdır.⁶⁷

Kuzey kanattaki yan eyvanın karşısına gelen mekânın da bir eyvan olması beklenirken tahminen sonraki dönemlerdeki onarımlarda doğu batı doğrultusunda dikdörtgen planlı bir mekâna dönüştürülmüş olması dikkat çekmektedir. Mekânın doğu duvarı üzerinde bir niş vardır. Dar eyvan ile yan eyvandan dönüştürülmüş dikdörtgen planlı mekân arasında yine dikdörtgen planlı iki mekân daha vardır. İki mekânın güney duvarları üzerinde birer küçük eyvan bulunmaktadır. İki mekândan batıda olanı diğerine göre daha geniştir. Yan eyvandan dönüştürülmüş dikdörtgen planlı mekândan kuzeybatı köşeye doğru beş adet boyutları değişken dikdörtgen planlı mekân vardır. Mekânlardan yan eyvana yakın olan ikisinin doğu duvarları üzerinde ikişer adet niş yer verilmiştir. Mekânların örtüsü doğu batı doğrultusunda sivri kemerli tonoz olması beklenir. Ancak koridorun batı ucu kuzey güney doğrultusunda dikdörtgen planlı bir mekâna dönüştürülerek batı duvarına kadar ulaşması engellenmiştir. Bu durumun da yapının özgün halini yansıtmadığını ve sonraki dönemlerde yapılan onarım çalışmalarında ortaya çıkmış bir durum olması akla ve plan özelliklerine daha uygundur.⁶⁸

⁶⁶ Kutlu, 2017a, 105.

⁶⁷ Kutlu, 2017a, 105-106.

⁶⁸ Kutlu, 2017a, 105-106.

Fotoğraf 3: Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası (V.G.M. Arşivinden)

Divriği Darüşşifası⁶⁹, Ulu Cami'ye bitişik olarak doğu batı doğrultusunda dikdörtgen planlı bir yapı olarak 1228 yılında inşa edilmiştir. Batı cephesi üzerindeki ve beden duvarından dışa doğru taşıntı yapan abidevi bir taçkapıdan geçilerek giriş eyvanına ulaşılmaktadır. Kare plana yakın dikdörtgen planlı olan ve örtüsünde yıldız tonozla yer verilen giriş eyvanı, kuzey ve güneyindeki birer adet dikdörtgen planlı mekâna ve avluya geçişi sağlamaktadır. İki mekânın da batı duvarları üzerinde birer mazgal pencere bulunmaktadır ancak giriş eyvanının güneyindeki mekânın güney duvarı üzerinde bir mazgal pencere daha bulunmaktadır. Her iki mekân da beşik tonozlu örtüye sahiptir. Mekânların hasta kabul ve ilk yardım hizmetlerine yönelik işlevleri olduğu düşünülebilir.⁷⁰

⁶⁹ Bakınız, Kuban, 1999, Peker, Eser, 2017.

⁷⁰ Kutlu, 2017a, 165-167.

Fotoğraf 4: Divriği Darüşşifası'nın batı cephesi (batıdan)

Giriş eyvanından doğu yönünde avluya açılan bir giriş açıklığı vardır. Avluda girişin hemen güneyinde ikinci kattaki mekânlara erişimi sağlayan çok basamaklı bir merdiven konumlandırılmıştır. Avlunun ortasında bir havuz ve onun üstünde ise avlunun karanlığını gidermek için büyük bir aydınlık feneri yükselmektedir. Avluda yükselen ve örtüyü taşıyan dört adet payandaya vardır. Avlu ve iç mekânların oldukça karanlık olduğu görülmektedir.⁷¹ Kapalı avlunun giriş açıklığının tam karşısında çok büyük boyutlu ve yıldız tonoz örtülü büyük eyvan bulunmaktadır. Bezeme unsurları ile oldukça dikkat çekicidir. Büyük eyvanın kuzeyindeki mekân ise türbedir. Dikdörtgen planlı mekâna örtü olarak kubbeyi oturtmak için önce bir daraltma kemeri uygulanmıştır. İçten kubbe dıştan sekizgen kasnak ve piramidal külahla son bulmaktadır.⁷²

Büyük eyvanın güneyindeki mekân ise oldukça karanlık ve penceresizdir. Doğu batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri kemerli tonozlu örtülüdür. Mekânın batısında ve güney kanattaki yan eyvan ile arada kalan dikdörtgen planlı mekânın güney duvarı üzerinde bir mazgal pencere vardır. Sivri kemerli tonoz örtülüdür. Tam karşısında kuzey kanatta simetrik plan özelliğinin bir sonucu olarak doğu batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri kemerli tonoz örtülü bir mekân daha vardır. Ancak mekânın kuzey duvarı Ulu Cami'yle ortak olduğu

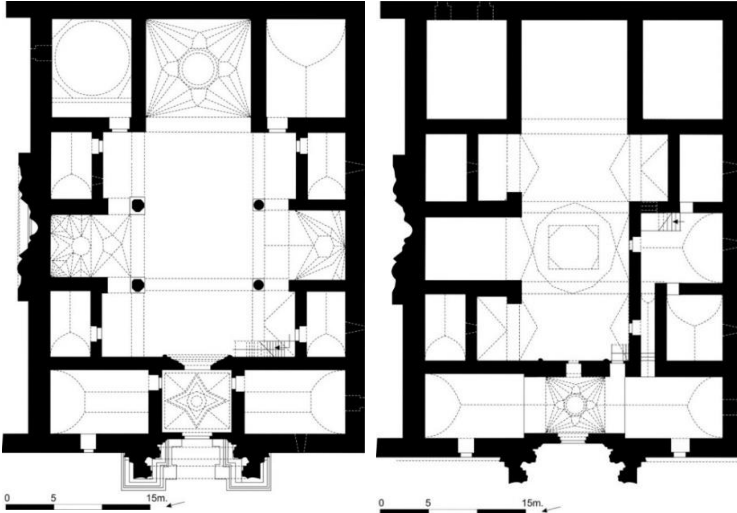
⁷¹ Kutlu, 2017a, 167.

⁷² Kutlu, 2017a, 168.

için duvar üzerinde pencereye yer verilmezken avluya bakan güney duvarı üzerinde oldukça yüksek konumda bir pencereye yer verilmiştir.⁷³

Fotoğraf 5: Divriği Darüşşifası'nda kapalı avlu, havuz ve büyük eyvan (batıdan)

Plan 4 ve 5: Divriği Darüşşifası 1. Kat ve 2. Kat Rölöve Planları
(M. Sözen'den işlenerek Kutlu, 2017a, 184, 185)

⁷³ Kutlu, 2017a, 168.

Kuzey kanattaki yan eyvan kuzey güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve yarım yıldız tonozludur. Tam karşısındaki güney kanat yan eyvanı da kuzey güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve daha farklı bir yarım yıldız tonozlu örtüye sahiptir. Yan eyvanların güneyinde simetrik plan özelliğinde birer adet dikdörtgen planlı ve sivri tonoz örtülü mekân vardır. Güney kanattaki mekânın güney duvarı üzerinde bir adet mazgal pencere bulunurken kuzey kanattaki mekânın ise avluya bakan güney duvarı üzerinde oldukça yüksekte küçük bir penceresi olduğu görülmektedir.⁷⁴

Avlunun güneybatı köşesindeki çok basamaklı merdiven ile ikinci kata ulaşılmaktadır. İlk önce giriş eyvanının üzerinde kareye yakın dikdörtgen planlı ve yıldız tonoz örtülü bir mekâna ulaşılır. Mekânın güney duvarı üzerinde taçkapının üzerine açılan bir büyük pencere bulunmaktadır. Ayrıca doğu duvarı üzerinde avluya bakan büyük bir penceresi de vardır. Mekândan kuzey ve güneyindeki daha yüksek konumdaki iki adet eyvana erişimi sağlamaktadır. Her iki eyvan da kuzey güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri kemerli tonozlu örtülüdür. Ayrıca her iki eyvanın da güney duvarı üzerinde birer pencere konumlandırılmıştır.⁷⁵

Güneydeki eyvanın doğu duvarında bir giriş açıklığı görülür. Giriş açıklığı birkaç basamaklı bir merdivenle bir koridora ulaştırmaktadır. Koridor güney kanat yan eyvanının tam üzerindeki kuzey güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri kemerli tonoz örtülü bir mekân vardır. Kuzey duvarı üzerinde büyük bir pencere vardır. Mekânın kuzeydoğu köşesinde birkaç basamaklı merdiven vardır ve çatıya ulaşımı sağlamaktadır. Mekânın güney duvarında bir pencere ve batı duvarı ortasında bir giriş açıklığı bulunmaktadır. Giriş açıklığı doğu batı doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen planlı ve sivri kemerli tonoz örtülü bir mekâna açılmaktadır. Mekânın da güney duvarı üzerinde bir adet mazgal penceresi vardır. Güney kanat yan eyvanının üstündeki mekânın doğu duvarının ortasında bir açıklığı bulunmaktadır ve giriş açıklığı doğu batı doğrultusundaki dikdörtgen planlı bir mekâna

⁷⁴ Kutlu, 2017a, 169.

⁷⁵ Kutlu, 2017a, 169-170.

açılmaktadır. Sivri kemerli tonoz örtülü mekânın güney duvarı üzerinde de bir adet mazgal penceresi konumlandırılmıştır.⁷⁶

Tokat Gökmedrese'nin, inşa tarihi kitabe bulunmaması nedeniyle net olarak bilinmemekte ancak 13. yüzyılın son çeyreğine tarihlenmektedir. Ancak çeşitli yayınlarda sağlam bir delil olmamasına rağmen ünlü Selçuklu veziri Muinüddin Süleyman Pervane ile ilişkilendirilmektedir.⁷⁷ Özellikle avlu cepheleri ve büyük eyvanda yoğun çini kullanılarak meydana getirilen bezeme unsurları nedeniyle Gökmedrese olarak adlandırılan yapının darüşşifa olduğu belirtilmektedir. Zamanla etrafındaki zemin yükselmesiyle aşağı doğru merdivenle inilerek taçkapısından girilmektedir.⁷⁸

Fotoğraf 6: Tokat Gökmedrese'nin ana cephesi

⁷⁶ Kutlu, 2017a, 170.

⁷⁷ Ertuğrul, 1996, 139.

⁷⁸ Kutlu, 2017a, s. 215.

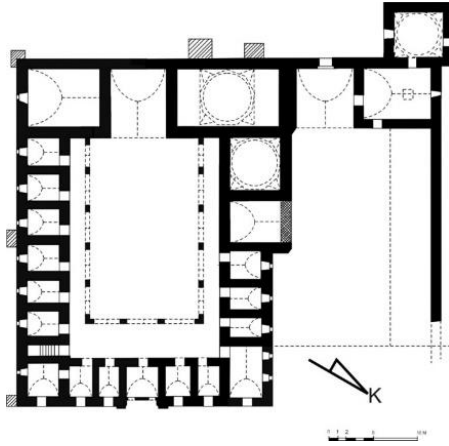
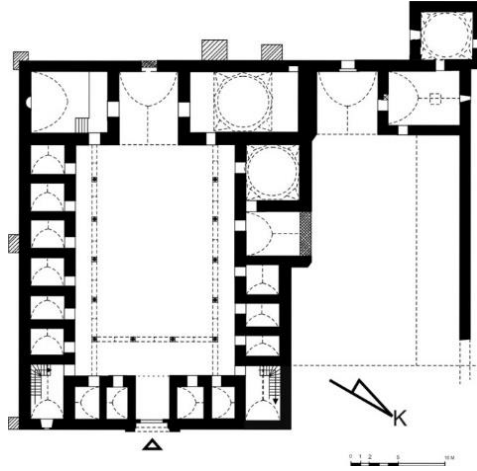
Fotoğraf 7: Tokat Gökmedrese'nin büyük eyvanı

Taçkapıdan avluya bir giriş eyvanından geçilerek ulaşılır ancak giriş eyvanına açılan hiç mekân yoktur. Giriş eyvanının kuzey ve güneyinde ikişer mekân vardır ve mekânlar güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda uzanmaktadır. Büyüklükleri değişse de mekânların örtüsü sivri kemerli tonozdur. Kuzeybatıdaki ilk mekân kareye yakın dikdörtgen planlı yanındaki diğer mekân ise daha küçük ve dikdörtgen planlıdır.⁷⁹

Giriş eyvanının güneydoğusundaki iki mekân, güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda uzanmaktadır. Ayrıca mekânların büyüklükleri değişse bile örtülerinde sivri kemerli tonoz kullanılmıştır. Güneydoğu köşesindeki mekân ise kuzeydoğu güneybatı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri kemerli tonoz örtülüdür. İkinci kata çıkmayı sağlayan merdiveni içinde barındırmaktadır.

Avlunun güney kanadındaki mekânlar dikdörtgen planlı ve birbirine yakın büyüklüktedir. Örtüleri yine sivri kemerli tonozludur. Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda altı adet mekân uzanmaktadır. Burada dikkat çeken nokta bu kanatta yan eyvana yer verilmemesidir.

⁷⁹ Kutlu, 2017a, 216.

Plan 6 ve 7: Tokat Gökmedrese 1. Kat ve 2. Kat Rölöve Planları (G. Cantay'dan işlenerek Kutlu, 2017a)

Avlu büyük eyvanın önü hariç üç yönden revaklarla çevrilmiştir. Toplam yedi adet sütun tarafından taşınmakta olan revakların üzeri ahşap örtülüdür ve ikinci kattaki mekânlara geçişi sağlamaktadır. Avlunun çeşitli cephelerinde çini mozaik tekniğiyle yapılmış gerek geometrik gerek yazı gerekse bitkisel süsleme öğelerinin büyük çoğunluğu korunamamıştır ancak parça parça da olsa *in situ* olarak kaldığı bölümlerde mevcuttur.

Büyük eyvan giriş eyvanı ile aynı aks üzerindedir ancak yapının en büyük mekânı değildir; kuzey ve güneyindeki kapalı mekânlar

kendisinden daha büyüktür. Kuzey ve güney duvarlarında birer büyük niş vardır. Ayrıca batı duvarında dışarıya bakan büyük bir pencereye sahiptir. Örtüsü sivri kemerli tonoz olan büyük eyvan, yoğun çini süslemeleriyle dikkati üzerine toplamaktadır.⁸⁰

Güneybatı köşedeki mekân yaklaşık büyük eyvan ile aynı büyüklükte fakat doğrultusu kuzeybatı güneydoğu doğrultusundadır. Güney duvarı üzerinde bir mihrap nişi bulunmaktadır. Mescid ve kışlık dersane işlevleri görmüş olması gerekir.

Büyük eyvanın kuzeyindeki mekân ise dikdörtgen planlıdır ve örtüsündeki kubbe ile ilginç bir görünüm sergilemektedir. Geçişleri Türk uçgenleriyle sağlanan kubbenin taşınmasında sorun yaşanmaması için yapının batı cephesinde iki adet oldukça büyük payandalarla desteklenmiştir.

Avlunun kuzey kanadında altı mekân vardır. Kuzey köşedeki mekân kuzeydoğu güneybatı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri kemerli tonoz örtülüdür. Mekânın batısında üç adet küçük ve iki adet büyük mekân vardır. Üç küçük mekânın boyutları değişse bile hepsi kuzeydoğu güneybatı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri kemerli tonoz örtülüdür. İki büyük mekândan biri yan eyvan iken kapalı bir mekâna dönüştürülmüştür. Aslında eyvan arka taraftaki daha eski bir medrese yapısına ait iken daha sonra inşa edilen Gökmedrese'ye eklenmiştir. Güneydoğu kuzeybatı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri kemerli tonoz örtülüdür. Yan eyvanın batısında ve büyük eyvanın kuzeyindeki kubbeli mekân arasında kalan kare planlı ve kubbe örtülü bir mekân daha bulunur. Mekânın da arka taraftaki eski medrese ile ilişkisi vardır.⁸¹

Kuzey taraftaki medrese kalıntısının yalnızca batı kanadı ayakta kalabilmiştir.⁸² Büyük eyvan kuzeydoğu güney batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri kemerli tonoz örtülüdür. Batı duvarı üzerinde bir pencereye ve kuzey duvarı üzerinde kuzeyindeki dikdörtgen planlı mekânın giriş açıklığı bulunmaktadır. Büyük eyvanın kuzeyindeki mekân güneydoğu kuzeybatı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri kemerli tonoz örtülüdür. Mekânın kuzey duvarında bir mazgal

⁸⁰ Kutlu, 2017a, 217-218.

⁸¹ Kutlu, 2017a, 217.

⁸² Numan, 1984, 249-261.

pencereye ve batı duvarında ise kareye yakın dikdörtgen planlı ve kubbe örtülü türbenin giriş açıklığı vardır. Türbe, mimari yapının batısında hatta yapı bütünlüğüne sonradan eklendiği izlenimi verecek şekilde inşa edilmiştir. Türbenin güney ve kuzey cephelerinde birer pencereye yer verilmiştir.⁸³

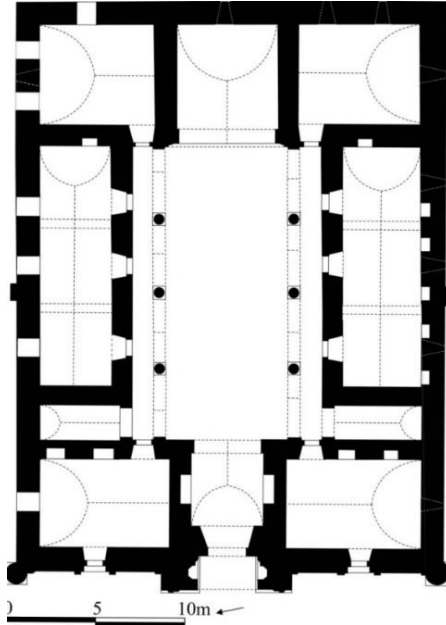
Amasya Darüşşifası'nın taçkapısı, güney cephesinde bulunmaktadır. Cephenin uçlarında iki adet silindir gövdeli payanda kulesi ve batı cephesinin ortasında bir adet payanda kulesi görülmektedir. Taçkapısı dışa doğru taşıntı yapmakta ve bir giriş eyvanına açılmaktadır. Giriş eyvanı güney kuzey doğrultusunda kare planlı ve sivri kemerli tonoz örtülüdür. Her iki yanında günümüzde birer nişe dönüştürülen iki giriş açıklığına sahiptir. Giriş eyvanının her iki yanında doğu batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri kemerli tonoz örtüye sahip iki mekân vardır. Her iki mekânda güney cephe üzerinde birer büyük pencere ve kuzey duvarları üzerinde avluya açılan birer giriş açıklığı vardır. Güneydoğu köşedeki dikdörtgen planlı mekânın doğu cephesine açılan bir mazgal pencere bulunmaktadır. Güneybatı köşedeki mekânın ise batı cephesine açılan bir mazgal penceresi vardır.⁸⁴

Fotoğraf 8: Amasya Darüşşifasının ana cephesi ve taçkapısı

⁸³ Kutlu, 2017a, 219-220.

⁸⁴ Kutlu, 2017a, 256-259.

Plan 8: Amasya Darüşşifası Rölöve Planı (M. Sözen'den işlenerek Kutlu, 2017a, 270).

Giriş eyvanından geçilerek ulaşılan avlu iki taraftan (doğu ve batı kanatlar) revaklarla örtülüdür. Revaklar karşılıklı üçer adet yani toplamda altı devşirme sütun tarafından taşınmaktadır. Avlunun güneyinde birbirine karşılıklı bakan oldukça dar birer adet yan eyvan vardır.⁸⁵

Avlunun doğu ve batı kanatlarında günümüzde sergi salonuna dönüştürülen üçer adet yani toplamda altı adet mekân vardır.⁸⁶ Batı kanattaki mekânlar kuzey güney doğrultusunda kareye yakın planlı ve sivri kemerli tonoz örtülüdür. Doğu cepheleri üzerinde avluya açılan birer adet giriş açıklıkları ve batı cepheleri üzerinde birer adet mazgal pencere bulunmaktadır. Mekânlardan en kuzeydekinin kuzey duvarı üzerinde küçük bir niş vardır.⁸⁷

⁸⁵ Kutlu, 2017a, 259.

⁸⁶ Özdemir, 2012, 68.

⁸⁷ Kutlu, 2017a, 259-261.

Fotoğraf 9: Amasya Darüşşifası'nın avlusu (doğudan)

Avlunun doğu kanadındaki mekânlar batı kanadındakiler gibi simetrik plan özellikleri göstermektedir. Mekânların batı cephelerinde avluya açılan birer giriş açıklıkları ve doğu cephelerinde birer mazgal pencere vardır. Üç mekân da kareye yakın planlı ve sivri kemerli tonoz örtülüdür. Mekânlardan kuzeydekinin kuzey duvarı üzerinde küçük bir niş vardır.⁸⁸

Avlunun kuzey kanadında avluya hâkim bir konumda ve boyutta büyük eyvan görülür. Kuzey güney doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen planlı ve sivri kemerli tonoz örtülüdür. Kuzey duvarı üzerinde oldukça büyük bir giriş açıklığını andıran ve günümüzde pencereye dönüştürülen bir özellik dikkat çekmektedir. Büyük eyvanın her iki yanında doğu batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri kemerli tonoz örtülüdür. İki mekânın güney cephesi üzerinde revaka açılan birer giriş açıklığı vardır. Kuzeybatı köşedeki mekânın kuzey cephesinde iki adet ve batı cephesinde bir adet mazgal pencere bulunmaktadır. Kuzeydoğu köşesinde mekânın ise doğu cephesine açılan bir adet mazgal penceresi vardır.⁸⁹

Değerlendirme:

Plan gelişimi açısından bakıldığında incelenen tıp kurumlarının tasarımında izlenen bir mimari anlayış olduğunu ve süreç içinde bu anlayışın bazı değişim ve dönüşümler geçirdiği takip edilebilmektedir.

⁸⁸ Kutlu, 2017a, 260-261.

⁸⁹ Kutlu, 2017a, 260-261.

Bu gelişim süreci Suriye ve Mısır'daki tıp kurumları bağlamı da dahil edilerek şöyle özetlenmiştir. 1154 yılında Şam'da inşa edilen Nureddin Maristanı ile dört eyvanlı ve açık avlulu tıp kurumu planı ortaya çıkmıştır. Daha sonra 1284-5 yılında Kahire'de inşa edilen Kalavun Bimaristanı ile tıp medresesi ve darüşşifanın ortak bir avluyu paylaşan çifte medrese planına geçişi gerçekleşmiştir.⁹⁰ Anadolu'da ise çifte medrese modeli Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası (1205-6) ile Sivas Keykavus Darüssihhası'nda (1218) birbirinden ayrı ancak yan yana inşa edilerek uygulandığı ileri sürülmüştür.⁹¹ Ayrıca Divriği Darüşşifası ise kapalı avlulu ve çift katlı inşa edilmiştir ve Amasya Darüşşifası'nda bir açık avlu etrafında hem tıp medresesi hem de darüşşifanın işlev gördüğü belirtilmiştir.⁹²

Bu çalışma kapsamında yapılan inceleme ve analizler sonucunda ulaştığımız mimar plan gelişimi ise şöyledir: Öncelikle ilk mimari tasarım arayışı farklı amaca hizmet eden ve farklı işlevleri olan yapıları bir araya getirme şeklinde kendini göstermiştir. Anadolu'da bilinen ilk tıp kurumu olan Mardin Eminüddin Maristanı, her ne kadar günümüze ulaşmamış olsa da medrese, cami, hamam ve çeşme ile birlikte bir külliye plan tasarımı dâhilinde inşa edilmiştir. Fakat Eminüddin Maristanı günümüze ulaşmadığı için mimari plan özellikleri hakkında yeterli bilgi yoktur.

Günümüze ulaşabilen en erken tarihli tıp kurumu olan Kayseri'deki Gevher Nesibe Darüşşifası da farklı işleve yönelik olan Gıyasiye Medresesi ile bitişik inşa edilmiştir. Her ne kadar Gıyasiye Medresesi'nin tıp medresesi, Gevher Nesibe Darüşşifası hastane olarak hizmet verdiği düşünülse de ve birbirine tünele benzer bir koridor ile bağlanmış olsa da Gıyasiye Medresesi'nin Tıp Medresesi olduğunun kesin delillerle ispatı mümkün olamamaktadır.

Sivas İzzeddin Keykavus Darüssihhası'nın ise tıpkı Kayseri Gevher Nesibe ve Gıyasiye Medresesi gibi bitişik çifte medrese planı ile inşa edildiği öne sürülmüştür. Sedat Çetintaş tarafından yürütülen kazı çalışmaları sonucuna göre İzzeddin Keykavus Darüssihhası'nın kuzeyinde devam eden duvar ve temel izleri tespit edilmiştir. Bu

⁹⁰ Orman, 2003, 339.

⁹¹ Orman, 2003, 339.

⁹² Orman, 2003, 339.

nedenle Keykavus Darüssıhhası'nın kuzeyinde bazı yeni mekânlar yapıya dâhil edilmiştir. Ancak temel ve duvar izlerinin günümüz koşullarında Keykavus Darüssıhhası'nın simetriği olan bir medrese şeklinde bir bütün meydana getirdiğini söylemek güçtür. Sivas I. Keykavus Darüssıhhası'nın dönemi eğitim yapılarına göre devasa boyutları göz önüne alındığında tıpkı kendisinden yaklaşık 70 yıl sonra inşa edilen Mısır'daki Kalavun Bimaristan'ındaki gibi aynı ortak avluyu paylaşan medrese ve darüşşifa plan tasarımının uygulandığı söylenebilir. Bu noktada Sivas'ta Keykavus Darüssıhhası'nın çağdaşı böylesi büyük bir medresenin varlığına dair bir bilgi veya mimari ize rastlanmamıştır. Sivas gibi önemli bir Selçuklu merkezindeki eğitim kurumu ve tıp kurumu ihtiyacının karşılanması devasa bir projeye yani Darüssıhha'nın inşasıyla sağlanmış olmalıdır.

Dönemin en önemli tıp kurumlarından biri olan Divriği Darüşşifası ise Ulu Cami ile bitişik inşa edilmiştir; yapının bu yönü diğer tıp kurumlarıyla ortak özelliğidir. Ancak bir ibadet yapısıyla bir tıp kurumunun bitişik inşası oldukça sıra dışı bir tercih olarak görülmektedir.⁹³ Tokat Gökmedrese'nin ise bitişğinde daha eski döneme tarihlenebilen bir medrese kalıntısı vardır. Bitişğinde bir yapı olması yönüyle diğer tıp kurumlarıyla benzerlik taşımasına rağmen bitişindeki yapının daha önceye ait olması ile farklılık arz etmektedir.

İncelediğimiz yapılardan sonuncusu olan Amasya Darüşşifası ise bitişğinde herhangi bir yapı olmadan inşa edilmiştir. Sonuç olarak 12.-14. yüzyıllara ait Anadolu'daki tıp kurumlarının bitişlerinde genellikle farklı işleve sahip başka bir yapılarla birlikte inşa edildikleri söylenebilir. Bu özelliğin Tokat Gökmedrese ve Amasya Darüşşifası örneklerinde görüldüğü gibi zamanla ortadan kalktığı ve tıp kurumlarının bağımsız bir yapı ünitesine doğru evrildiği tespit edilmiştir.

Ayrıca incelediğimiz tıp kurumlarının plan özelliklerinin belli ortak bir şeması olduğu anlaşılmıştır. Günümüze özgün özelliği en çok ulaşabilmiş iki tıp kurumu olan Divriği ve Amasya Darüşşifaları bu konuya ışık tutmaktadır. Divriği Darüşşifası'nda giriş eyvanının her iki yanında iki mekân vardır. Bu mekanlar giriş eyvanına açılmakta ancak

⁹³ Eser, 2017, 6-10; Kutlu, 2019, 676.

dışarıdan gelen hastaların kabulü ve sağlık durumlarına göre ilkyardım hizmetlerinin verildiği, bununla birlikte hastaların muayene için hekimlere sevk işlemlerinin planlandığı ve yönlendirildiği mekânlardır. Daha sonra giriş eyvanından avluya ulaşıldığında giriş eyvan ile aynı aks üzerinde bir büyük eyvan ve her iki yanında birer mekân bulunduğu görülür. Aynı şekilde avluyu ortlayan birer yan eyvan ve her iki yanında birer mekân konumlandırılması şeklinde özetlenebilir. Bu plan şeması Amasya'da yan eyvanların küçülüp daralmasıyla ve avlu kanatlarını ortalamayıp köşelere doğru çekilmesiyle uyarlanmıştır.

Gevher Nesibe Darüşşifası ve Gıyasiye Medresesi'nin yapı kompleksindeki konumlanışını çoğu yayınlarda kabul edilenin aksi yönde görmekteyiz. Kanaatimizce kompleksin doğu bölümünü darüşşifa batı bölümünü ise medrese olarak tanımlamak doğru olacaktır. Yapı kompleksinde ilk bilimsel kazıyı yapan Mahmut Akok da kompleksin doğusundaki ve Gevher Nesibe Türbesi'nin olduğu bölümü darüşşifa olarak tanımlamıştır. Ayrıca yapı ile ilgili en eski tarih çalışmasını yapanlardan Halil Edhem kompleksin batı bölümüne girişi sağlayan abidevi taçkapı üzerine konumlandırılmış olan ve Gevher Nesibe Darüşşifası'nın inşası hakkında sabit bilgiler sunan kitabenin şu anki haliyle özgün yerinde bulunmadığının tespitini yapmıştır. Banisi sultan olan ve Gıyasiye olarak anılan medresenin sultanın ihtişamını ve büyüklüğünü yansıtmayı beklenir ki kompleksin batısının medrese olması akla daha yakındır. Yine dönemin yaygın uygulaması genellikle bir baninin türbesinin banisi olduğu yapı içinde konumlandırılması şeklindedir.

Albert Gabriel'in belirttiği gibi kompleksin doğu ve batı bölümlerinde kullanılan taş bloklar üzerindeki taşçı işaretleri farklılık arz etmektedir.⁹⁴ Bu nedenle kompleksin batısının doğusundan daha sonra yapıldığı anlaşılmaktadır. Yapı kompleksinin genel durumu eksen kayıklıkları ve iki bölümünün birleşme noktalarındaki bazı düzensizlikler kompleks ünitelerinin eş zamanlı planlanmayıp, eş zamanlı inşa edilmediğini ortaya koymaktadır. Sonuçta darüşşifa yapı kompleksinin doğudaki ünitesi olmalıdır ve bu bölümün mimari

⁹⁴ Gabriel, 1931, 60-62.

özellikleri kompleksin batı bölümüne göre diğer tıp kurumları ile daha çok ortak özellikler taşımaktadır.

Öncelikle bu özelliklerden ilki giriş eyvanına açılan iki mekâna sahip olmasıdır. Mekânların hasta kabul ve yönlendirme işlevi ve ilk yardım işlemlerini yaptığı düşünülebilir. İkinci olarak başta büyük eyvan olmak üzere yan eyvanların her iki yanında birer mekânın bulunması sayılabilir. Ancak giriş eyvanının, büyük eyvanın karşısında ve aynı eksen üzerinde bulunmaması nedeniyle toplamda dört eyvan değil beş eyvan vardır. Büyük eyvan ve batı kanat yan eyvanı her iki yanındaki birer mekân olması özelliğini karşılıklı olarak avlunun doğu ve güney kanatlarındaki mekânların boyutları küçülmekte ve sayıları artmaktadır. Bu nedenle güney ve doğu kanattaki mekânlar düzenli ve simetrik plan özellikleri yansıtmamaktadır. Ancak Gevher Nesibe Darüşşifası'nın mimari planı bir bütün olarak ele alındığında açıkladığımız Divriği Darüşşifası ve Amasya Darüşşifası'nın plan şemalarına uyumludur.

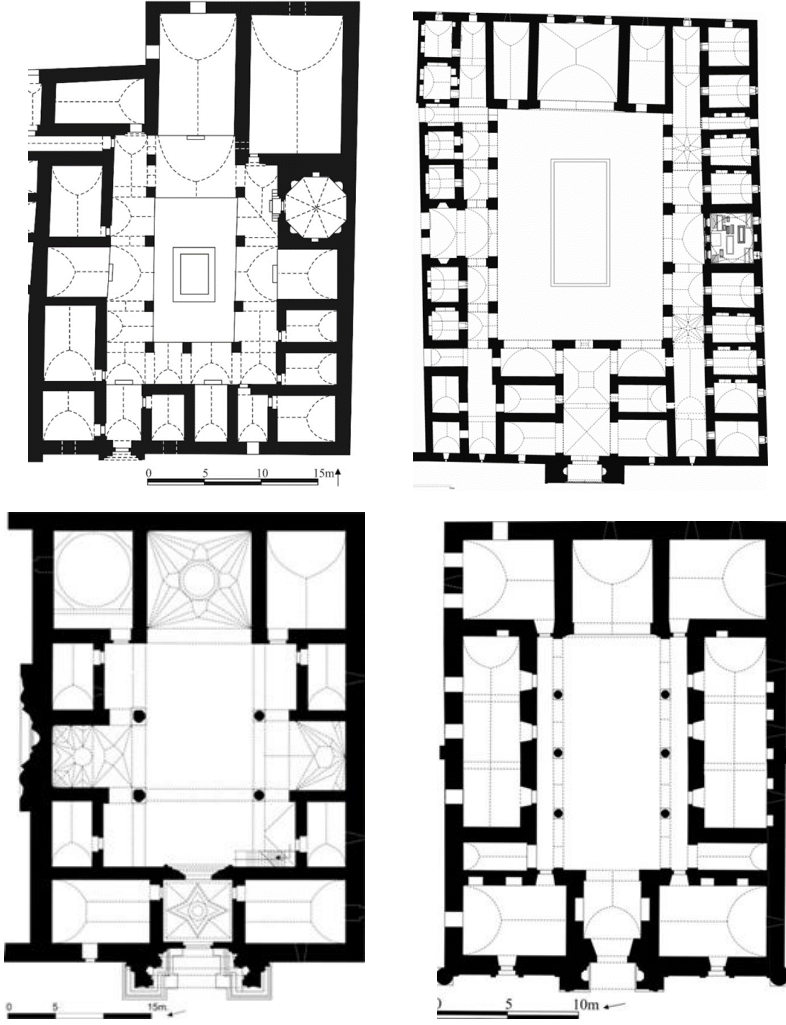
Sivas İzzeddin Keykavus Darüşşifası şu an ki plan özellikleriyle Gevher Nesibe Darüşşifası ve Gıyasiye Medresesi gibi çifte medrese değildir. İki farklı işlevi olan iki mekânın bitişik olarak yan yana değil bir avlunun çevresinde ve bir yapı bünyesi veya bütünlüğü içinde bir araya getirildiğini düşündürmektedir. Bu kadar büyük bir mekânın sadece darüşşifa olmasından ziyade darüşşifa ile birlikte medrese de olması beklenmelidir. Kuzey kanattaki koridor ve mekânların özellikleri işlev açısından darüşşifaya daha uygundur. Bununla birlikte giriş eyvanına açılan dört mekânın varlığı diğer tıp kurumlarında tespiti yaptığımız özelliklerle uyumludur.

Divriği Darüşşifası, özgün mimari özelliklerinin niteliği ve düzeyi ile eşsiz bir değerdir. Sözü ettiğimiz plan şemasının fikrini veren yapı olarak mimari plan gelişimi anlamında çok önemli yer sahiptir. İlk olarak giriş eyvanına açılan iki mekân daha sonra büyük eyvan ve yan eyvanların her iki yanındaki birer mekân dikkat çekmektedir. Giriş eyvanına açılan iki mekânın darüşşifaya gelen hastaların kabulü ve yönlendirmesi ile ilk yardım veya ayakta tedavi işlevlerine yönelik olması beklenir. Ayrıca hastalar için özel yapılan

ilaç, şurup ve macunların dağıtımın yapılması işlevi de bu iki mekânda yapılmış olmalıdır. Büyük eyvan ve yan eyvanların her iki yanında birer mekân olması diğer önemli noktadır. Mekânlardan biri müderris veya hekimin odası olmalıdır. Diğer oda ise müderris veya hekimin kalfa veya yardımcılarının odası olmalıdır.

Tokat Gökmedrese ise mimari özellikler açısından incelendiğinde tıp kurumları için düşündüğümüz mimari tasarım ve plan modeliyle az uyumludur. Öncelikle şimdiki durumu göz önüne alınca giriş eyvanına açılan hiç mekân yoktur. Ancak giriş eyvanının her iki yanındaki mekânlar işlev yönünden giriş ile ilişkili olmalıdır. Hasta kabul ve yönlendirme gibi işlevlerini görmeleri mümkündür. Büyük eyvan ve her iki yakasındaki mekânlar önerdiğimiz ortak plan özellikleriyle tamamen uyumludur. Yan eyvan, avlunun kuzey kanadına simetrik konumlandırılmamıştır. Ayrıca yan eyvanın oluşumu Gökmedrese'nin kuzeyindeki yapı kalıntısıyla ve onun mimari şekillenmesiyle ilgilidir. Kuzeydeki yapı kalıntısının Gökmedrese'ye bütünleştirilmesi sürecinde bazı müdahaleler ile bugünkü haline kavuşmuştur. Avlunun güney kanadındaki küçük mekânlar ve yan eyvanının yokluğu yapının Osmanlı döneminde kapsamlı onarım ve düzenlemeden geçirildiğini dolayısıyla özgün mimari özelliklerini büyük ölçüde yitirdiğine işaret etmektedir.

Amasya Darüşşifası'nın mimari özellikleri önerdiğimiz ortak plan özelliklerine birçok açıdan uyumludur. İlk olarak giriş eyvanının her iki yakasındaki mekânlar giriş eyvana açılmamakla birlikte giriş cephesine bakan birer büyük pencereleri olması nedeniyle hastaların kabul ve yönlendirmelerinin binaya girilmeksizin yapılmasına olanak sağlamaktadır. Giriş eyvanının her iki yakasında yer alan pencereler hastalar için hazırlanan ilaç şurup ve macunların dağıtılması işlevini görmeye yaradığı gibi hastaların gözle muayenesinin yapılmasını da sağlamaktadır. Böylece bulaşıcı hastalıklar ve enfeksiyonların binaya girmesi ve yayılma tehlikeleri azaltılmış olmalıdır. İkinci özellik büyük eyvanın her iki yanında birer mekâna yer verilmesi yine ortak plan özellikleriyle uyumludur. Ancak yan eyvanlar ortadan kalkmıştır.

Plan 2, 3, 4 ve 8 : Ortak mimari özellikler

Sonuç:

Yapılan analizlerin ışığında 12-14. yüzyıllara ait Anadolu tip kurumlarının mimari plan gelişimi şöyle açıklanabilir. Bilinen ilk örnek olan Mardin Eminüddin Maristanı birçok farklı işlevli yapıyla bir külliye bünyesinde inşa edilmiştir. Ancak yapı günümüze ulaşamadığı için mimari detayları bilinmemektedir. Daha sonra inşa edilen yapılarda da külliye düşüncesinden kaynaklanan benzer arayışlar gözlenmektedir. Örneğin, Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası

bitişindeki Gıyasiye olarak adlandırılan bir medreseyle birlikte inşa edilmiştir. Mimari özellik olarak giriş eyvanı büyük eyvanın tam karşısında konumlandırılmaması nedeniyle giriş eyvanı dâhil beş eyvan sahiptir. Giriş eyvanına açılan iki mekânın varlığı ve büyük eyvan ile yan eyvanların her iki yanında birer mekân bulunması karakteristik darüşşifa özellikleridir. Yapı kompleksinin batı kanadında sonradan inşa edilerek eklenmiş olan uzun koridor ve her iki yakasındaki küçük hücre mekânlar ilginç özelliklerindedir. Benzer bir uygulamanın Sivas Keykavus Darüssıhhası'nın kuzeyine eklenen bir koridor ve etrafındaki mekanlar şeklinde düzenlendiğini görmekteyiz. Bu iki örnekteki eklenen koridor ve mekanların akıl ve ruh hastaları için kullanılan "tımarhane" işlevi gördüğü anlaşılmaktadır.

Ayrıca Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüssıhhası'nda medrese ve darüşşifa ortak bir avluyu paylaşan bir yapı dâhilinde tasarlanmış daha sonra kuzeyine tımarhane bölümü eklenmiştir. Dönemi için oldukça devasa boyutlara sahip olduğunu gördüğümüz bu yapının kuzey kanadı darüşşifa, batı kanadı ise medrese işlevi üstlenmiş olmalıdır. Özellikle giriş eyvanına açılan mekânların varlığı ve eyvanlarında her iki yanında birer mekân bulunması diğer tıp kurumlarıyla ortak noktalarıdır. Ancak yapı kompleksinin büyüklüğü ve kuzey bölümdeki uzun koridor ve ona açılan mekânların varlığı yapının özel yönlerindedir.

Divriği Darüşşifası, Anadolu'da Selçuklu Çağına ait tıp kurumlarının mimari anlamda anlaşılmasına çok büyük katkı sunan bir model yapı konumundadır. Öncelikle giriş eyvanına açılan iki mekân ve eyvanların her iki yanındaki birer mekân gibi özellikleriyle ortaya standart bir mimari plan şeması sunmaktadır. Bu plan şeması, Gevher Nesibe Darüşşifası, I. İzzeddin Keykavus Darüssıhhası, Tokat Gökmedrese gibi daha büyük hacimli yapılarda bazı farklılıklar birlikte uygulanmıştır.

Tokat Gökmedrese, yukarıda açıkladığımız standart modelin bazı değişikliklere uğramaya başladığını göstermektedir. Giriş eyvanına açılan mekânlar ve yan eyvanlar ortadan kalkmıştır. Yapıdaki tek yan eyvan da aslında kuzeydeki yapı kalıntısının mimari plan özelliğinin bir devamıdır. Gökmedrese'ye sonradan bütünleştirilmiş ise

de tasarım ve işlev yönünden kuzeydeki yapı kalıntısına aittir. Bunlara rağmen büyük eyvanın her iki yanında birer mekân olması mimari plan şemasına uyumludur.

Amasya Darüşşifası ise mimari plan gelişimi açısından Tokat Gökmedrese’de gözlemlenen değişimlerin yansımaları görülmektedir. Öncelikle giriş eyvanının her iki yanındaki mekânlar, giriş eyvanına açılmamaktadır. Kendilerinden beklenen işlevi ön cepheye açılan birer büyük pencere ile sağlamaktadır. Yine Tokat Gökmedrese’de ortadan kalkan yan eyvanlar, Amasya Darüşşifası’nda daralmış ve avluyu ortalamak yerine avlunun giriş eyvanına yakın köşelerine çekilmiştir. Ortak plan özelliklerinden kalan ise büyük eyvan ve her iki yanındaki mekânlar olmuştur. Tokat Gökmedrese’den itibaren görmeye başladığımız giriş eyvanına açılan mekânların ve yan eyvanların ortadan kalkması süreci daha sonraki dönemlerde de devam edecektir.

KAYNAKÇA

1. AKOK, M. (1968). “Kayseri’de Gevher Nesibe Sultan Darüşşifası ve Sahabiye Medresesi Röleve ve Mimarisi.” Türk Arkeoloji Dergisi, 17/1, s. 133-184.
2. ALTUN, A. (1995). “Eminüddin Külliyesi” T.D.V. İslam Ansiklopedisi, 11, s. 119.
3. ALTUN, A. (2011). Mardin’de Türk Devri Mimarisinin Gelişmesi. Mardin Valiliği, Mardin.
4. BİLGET, H.B. (1990). I. İzzeddin Keykâvus Darüşşifası, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
5. BÜYÜKMIHÇI, G.ve H.H. KOZLU, (2008). “Gevher Nesibe Tıp Medresesi ve Şifahanesi Restorasyon Çalışmaları” Yapı, 314, s. 91-96.
6. CANTAY, G. (1992). Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
7. ÇAKMAKOĞLU KURU, A. (1997). Fetihten Osmanlı Dönemine Kadar Kayseri’de Türk Devri Mimarisi, İlköz Matbaası, Ankara.
8. ÇETİNTAŞ, S. (1939). “Türk Tarih Kurumu Tarafından Sivas Şifaiyesinde Yapıtılan Mimari Hafriyat.” Belleten 9, s. 61-67.
9. ÇETİNTAŞ, S. (1953). Sivas Darüşşifası. İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul.
10. EDHEM, H. (1982). Kayseri Şehri, (yayına hazırlayan: Kemal Göde), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
11. ERTUĞRUL, Ö. (1996). “Gökmedrese” TDV İslam Ansiklopedisi c. 14, s. 139-140.
12. ESER, E. (2017). Divriği Yapı Topluluğu: Bir 13. Yüzyıl Anadolu Aşk Hikâyesi. CreateSpace Independent Publishing Platform. ABD.
13. GABRİEL, A. (1931). Monuments Turcs d’Anatolie: Kayseri-Nigde. E.de Boccard, Paris.

14. GABRİEL, A. (1934). Monuments Turcs d'Anatolie: Amasya-Tokat-Sivas. E.de Boccard, Paris.
15. İNAN, A. (1972). "Kayseri'de Gevher Nesibe Şifaiyesi (H. 602- M. 1206)." s. 1-8. Malazgirt Armağanı. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
16. KILIÇ, A. (2007). Kayseri Gevher Nesibe Şifahanesi ve Tıp Medresesi 1206, Medicalpark Hastanesi Kültür Hizmetleri, İstanbul.
17. KILIÇ, A. (2015). Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Şefkat Abideleri Şifahaneler, Meram Belediyesi Kültür Yayınları, Konya.
18. KÖKER, A.H. (1996). "Gevher Nesibe Darüşşifası ve Tıp Medresesi." T.D.V. İslam Ansiklopedisi, c. 14, s. 39-42.
19. KUBAN, D. (1999). Divriği Mucizesi, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
20. KUBAN, D. (2007). Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı, Yapı Kredi Kültür Yayınları, İstanbul.
21. KURAN, A. (1969). Anadolu Medreseleri. ODTÜ Yayınları, Ankara.
22. KUTLU, M. (2017a) XII-XIV.Yüzyıllarda Anadolu Tıp Kurumları. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir.
23. KUTLU, M. (2017b). Kayseri Çifte Medrese'de Gevher Nesibe Darüşşifası'nın konumu üzerine bir değerlendirme. Sanat Tarihi Dergisi 26/2, s. 363-377.
24. KUTLU, M. (2019). "Divriği Yapı Topluluğu: Bir 13. Yüzyıl Anadolu Aşk Hikayesi/Erda Eser" Sanat Tarihi Dergisi 28/2, s. 675-681.
25. NUMAN, İ. 1984 "Tokat Gök Medrese ile Yanındaki Yapı Bakıyesi Arasındaki Mimari Münasebet" s. 249-261, Suut Kemal Yetkin'e Armağan, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
26. ORMAN, İ. (2003). "Medrese (Mimari)" T.D.V. İslam Ansiklopedisi, c. 28, s. 338-40.
27. ÖZDEMİR, C. (2012). Amasya Darüşşifası ve Cerrah Sabuncuoğlu Şerefeddin. Amasya Valiliği Yayınları, Amasya.
28. PEKER, A. U. (2014), "Anadolu'da Selçuklu Mimarisi ve Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası Örneği", Anadolu Selçuklu Uygarlığının İzinde. (ed. M. Baha Tanman) s. 105-127. Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kayseri.
29. SÖZEN, M. (1970). Anadolu Medreseleri (Selçuklular ve Beylikler Devri). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi.
30. ÜNVER, A.S. (1940). Selçuk Tababeti. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara.
31. YILMAZ, S. (2013). The Prominent Health Institutions (Darü's-şifas) and Their Functions in Anatolia from the Turkic Conquest Through the Ottoman Era. İ. D. Bilkent Üniversitesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.